

ЗВІТ ПРЕЗИДІЇ АЕН УКРАЇНИ НА ЩОРІЧНИХ ЗБОРАХ 14–15 ТРАВНЯ 2010 Р.

Шановні колеги!

Протягом звітного періоду Президією академії, дев'ятьма відділеннями та шістьма регіональними центрами, членами академії проведено значну роботу, спрямовану на підготовку відповідних пропозицій з метою виведення економіки країни з кризи, над науковою розробкою та практичним втіленням у життя реформування економіки.

Учені **Північно-Східного центру** нашої академії під керівництвом члена-кореспондента Наталі Миколаївни Мельтюхової вважають за доцільне поряд з проектом Закону «Про публічні адміністрації в Україні» підготувати проекти законів «Про систему виконавчої влади в Україні», «Про центральні публічні адміністрації», «Про здійснення територіального адміністрування», «Про місцеві публічні адміністрації», а також «Процедурний кодекс діяльності публічних адміністрацій».

Публічне адміністрування — це цілеспрямована взаємодія публічних адміністрацій із юридичними та фізичними особами з приводу забезпечення реалізації законів та підзаконних актів і виконання частини основних функцій: орієнтуючого планування, що визначає бажані напрями розвитку, створення правових, економічних та інших умов для реалізації інтересів учасників взаємодії, розподілу праці, кооперування та координування діяльності, моніторинг результатів. Подальший розвиток публічного адміністрування доцільно здійснювати в напрямі формування системи цінностей, політик та інституцій, які створюють підґрунтя для взаємодії держави, громадянського суспільства та бізнесу, а також становлення нового публічного менеджменту, орієнтованого на досягнення конкретного результату, з використанням напрацювань стратегічного управління, адміністративного реінжинірингу, маркетингу тощо.

Учені **Луганського міського відділення Східного центру** академіки Ганна Володимирівна Козаченко та Алла Єжнівна Воронкова у процесі дослідження проблем економічної безпеки підприємств, з одного боку виявили, що управління нею може бути орієнтованим на розвиток, тобто заснованим на зв'язку між економічною безпекою та розвитком підприємства, орієнтованим на стійкість, тобто заснованим на зв'язку між економічною безпекою та стійкістю підприємства, конкурентоорієнтованим, тобто заснованим на зв'язку між економічною безпекою та конкурентоспроможністю підприємства, орієнтованим на вартість, тобто заснованим на залежності між економічною безпекою та ринковою вартістю підприємства, та кризозахисним, тобто орієнтованим на захист підприємства від проявів кризи.

Також обґрунтовано доцільність проведення оцінки економічної безпеки експортної діяльності промислового підприємства на підготовчому, організаційному та виконавчому етапах та стадіях її здійснення за встановленими показниками. Запропоновано концепцію економічної безпеки експортної діяльності підприємства, у межах якої сформовано єдиний організаційно-економічний комплекс заходів щодо формування та збереження економічної безпеки кожного етапу експортної діяльності підприємства, який ґрунтується на визначених цілях, завданнях, принципах, показниках економічної безпеки експортної діяльності промислового підприємства.

Учені нашого **Відділення економіки агропромислового комплексу** під керівництвом академіка П. Т. Саблука вважають, що основним завданням державної підтримки сільськогосподарських виробників є досягнення їх фінансової стабільності, створення умов для розширеного відтворення виробництва, забезпечення конкурентоспроможності продукції та продовольчої безпеки країни, нарощування експортного потенціалу окремих груп товарів. У контексті вирішення проблем цінової та бюджетної підтримки має бути визначена раціональна структура виробництва. Перевагу слід надавати тим сферам діяльності, які в конкретних умовах є найбільш високоприбутковими. При цьому кожний продукт має бути в основі створення навколо нього професійних (міжпрофесійних) інтегрованих об'єднань товаровиробників за галузевою ознакою.

Підготовлено та подано до керівних органів, як державних, так і регіональних, велику кількість наукових доповідей, проектів законів України, указів Президента України, постанов уряду.

Асоціація економістів-міжнародників (як секція нашої академії) залучала до участі в міжнародних наукових семінарах і конференціях провідних вчених навчальних закладів України, ближнього і дальнього зарубіжжя — Донецького національного технічного університету, Донецького державного університету управління, Тернопільського національного економічного університету, Львівського національного університету ім. І. Франка, Київських національних університетів ім. Т. Шевченка та економічного ім. В. Гетьмана, Московської фінансової академії, Ризького технічного університету, Білоруського державного університету, Білоруського торговельно-економічного університету споживчої кооперації, Господарської академії ім. Д. А. Ценова (Болгарія), Ростовського державного університету, Сандерлендського і Ноттінгемського університетів (Великобританія), Національного гірничого університету (м. Дніпропетровськ), Маріупольського гуманітарного університету, Університету міста Барі (Італія), Каунаського технічного університету (Литва).

За звітний період членами академії видано значну кількість монографій, підручників, навчальних посібників, збірників наукових праць тощо.

Щодо аналізу тієї ситуації, яка склалася в економіці України, то вона, як і минулого року, характеризується одним словом — **КРИЗА!** Як зазначав у своїй передвирборчій програмі «Україна для людей» Президент України Віктор Федорович Янукович: «Сьогодні Україна знаходиться на порозі нових випробувань, у вирі масштабних світових викликів, які потребують максимальної концентрації наших спільних зусиль, консолідації всього суспільства. Українські складні реалії вимагають від вищого керівництва країни оперативного та ефективного реагування, виважених, скоординованих дій, спрямованих на подолання кризових явищ».

З іншого боку — це також і своєрідний «момент істини», який дає нам нагоду визначитися, який свій доробок ми, як еліта економічної думки країни, можемо запропонувати народу, країні та владі у найближчій та більш віддаленій перспективі. За минулий із попередніх зборів рік таким доробком стала одержана Вами сьогодні монографія «Глобальна економічна криза 2008—

2010 років: світовий досвід та шляхи подолання в Україні». У ній авторами — членами нашої академії — виявлено як глобальні, так і внутрішні складові цієї кризи з метою визначення відповідних заходів щодо подолання її наслідків. Не буду тут зупинятися на змісті цієї книги. Ви самі зможете з нею ознайомитись і використати у своїй діяльності. Але вважаю за доцільне запропонувати включити до резолюції наших зборів пункт із дорученням Президії розіслати цю книгу державним органам влади та бібліотекам провідних навчальних закладів для ознайомлення та практичного застосування.

У своїй передвибірчій програмі Президент України також підкреслював: «Після рішучого подолання наслідків кризи... буде створено необхідні умови для системного оновлення суспільних відносин, підвищення дієвості державної влади, забезпечення прогресивного розвитку держави, гідного рівня життя її громадян, що... передбачає проведення СИСТЕМНИХ РЕФОРМ, кардинальних змін у житті суспільства, які будуть уособлювати наші спільні кроки до світового визнання».

Зазначу, що про нагальну потребу в структурних реформах вітчизняної економіки влада та бізнес говорять ще з кінця 90-х років минулого століття. Тож нині чи не кожен громадянин України знає, що у країні, крім конституційних реформ, слід провести реформування державного апарату, спростити дозвільну систему, прийняти новий податковий кодекс, серйозно зайнятися енергозбереженням, здійснивши реформування промислових підприємств і ЖКГ, врешті-решт побудувати легітимний ринок землі. Стосовно необхідності цих і ще багатьох інших реформ уже ні в кого не виникають сумніви. Проте з їх реалізацією вже протягом майже двадцяти років у країні все щось аж ніяк не складається...

Технологічний розвиток економіки передбачає розвиток економіки шляхом прогресивних зрушень, залучення інвестицій, послідовного зростання науково-технологічного сектору, економіки знань. Відставання розробки теорії технологічних укладів, невикористання її в процесі державного прогнозування й управління призводять до викривлень у розвитку країни. Формування постіндустріального суспільства наприкінці ХХ століття передбачало нову історичну фазу розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва стали інформація і знання. Рисами, що відрізняли у розвинутих країнах інформаційне суспільство, стали: збільшення ролі інформації та знань у житті суспільства; збільшення частки інформаційних комунікацій, продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті; створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг.

У сучасному постіндустріальному суспільстві інформація стала найбільш важливою цінністю, а індустрія одержання, обробки і трансляції інформації — провідною галуззю діяльності, куди з кожним роком вкладають все більш значні капітали. Як вважають провідні вчені, інформація стає важливим стратегічним ресурсом, відсутність якого призводить до суттєвих втрат в економіці. Тому інформатизація суспільства виступає одним із вирішальних чинників модернізації економіки та запорукою інтеграції будь-якої країни в сучасне світове співтовариство.

У теоріях постіндустріалізму набувають специфічного трактування питання сутності, змісту, шляхів і методів соціально-економічних перетворень у націо-

нальному і глобалізаційному масштабах, системних трансформацій у постсоціалістичних країнах, перехідного періоду до нової економічної системи. Це одна з принципових відмінностей теорій постіндустріалізму, що накладає свій відбиток і на функції цих теорій.

Французький учений Ален Турен у роботі «Постіндустріальне суспільство» запропонував не проводити відмінності між соціально-економічними системами за віссю протиставлення різних типів власності й різних суспільних способів виробництва. Схожі думки висловлені у працях Деніела Белла, де автор запропонував так званий багатоосьовий підхід до пояснення переходу від індустріального до постіндустріального суспільства та характеристики останнього. Основними осями при цьому є розвиток науки і техніки, зміни структури виробництва і структури зайнятості, зміни соціальної структури, застосування знань, зміни відносин власності.

Американським ученим Майклом Кастельсом у роботі «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» відмінності відкладаються за іншою віссю — між доіндустріальною епохою, індустріалізмом та інформаційною цивілізацією. Соціально-економічні зміни відбуваються у виробництві в застосуванні видів знання.

Певні відмінності у визначеннях постіндустріального суспільства, економіки знань як теоретичних конструкцій і реальності свідчать про дискусійність окремих проблем, пов'язаних із становленням і розвитком постіндустріальної цивілізації. Настання постіндустріального етапу і відповідного суспільства характеризується процесом створення у сфері послуг все більшої частки ВВП і зосередженням у цій сфері людської активності все більшої частки зайнятих. У країнах із високим рівнем розвитку в структурі ВВП переважає третинний сектор, а вторинний представлений переробною промисловістю, тоді як частка первинного сектору є невеликою.

У сучасній економічній літературі щодо питання індустріалізації можна визначити такі напрями в поглядах на співвідношення інформаційного та постіндустріального суспільств:

- 1) інформаційне суспільство — це певна частка постіндустріального суспільства (Владислав Іноземцев та інші);
- 2) постіндустріальне суспільство й інформаційне є взаємозамінними чинниками (М. Коннорз та інші);
- 3) інформаційне суспільство є наслідком індустріального розвитку (Деніел Белл, Дж. Мартін та інші).

Заслугує на увагу точка зору М. Кондратьєва, який пов'язує постіндустріальне суспільство не скільки зі змінами в технологіях, скільки з переходом до суспільства, що базується на постматеріальних, інформаційних засобах. Проте такого розвитку не досягла жодна країна світу.

Технологія, як важливий елемент продуктивних сил, завжди існує у певній суспільно-економічній формі, яка визначається панівними виробничими відносинами. Тому за всієї єдності технологічної та економічної складових суспільного виробництва між ними неминуче виникають невідповідності та суперечності. Нагромадження капіталу і науково-технічний прогрес змінюють структуру капіталу, зростає технічна озброєність праці, а отже, змінюється технічна вартісна структура капіталу, що визначає тенденцію норми прибутку до зниження. На цій основі виведено закони спадної продуктивності капіталу. Нагромадження капіталу є процесом, що поєднує економічні та технологічні зміни. Оскільки технологічні зміни мають історично визначні межі та проходять цикли від наростання своєї ролі у розвитку економіки до її затихання

при наближенні до технологічної межі, то цим процесам відповідають процеси збільшення та зменшення віддачі. Глибина спаду виробництва, зниження продуктивності капіталу визначаються істотною мірою станом науково-технічного прогресу та ступенем використання його здобутків. Такі негативні процеси гостро постають при незмінному технічному базисі. І навпаки, науково-технічний прогрес, застосування нової техніки забезпечує зростаючу віддачу.

Особливо загострюється суперечність тоді, коли той чи інший технологічний уклад наближається до своєї межі, вичерпує свої потенційні можливості. Тому подолання цієї технологічної межі досягається переходом до якісно нової технології та технологічного укладу.

Як свідчать оцінки провідних світових учених, ми знаходимося саме зараз на такій стадії розвитку — переходу від низхідної довгої хвилі циклу М. Кондратьєва (п'ятого технологічного укладу) до висхідної хвилі нового — шостого технологічного укладу. Тому виникає ряд закономірних питань: «А чи не вичерпало своїх можливостей проривного розвитку сучасне постіндустріальне, інформаційне суспільство? Чи не ставить на порядок денний перехід до нового шостого технологічного укладу в той же час і перехід до нового НЕОІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА? Чи не зможе стати стратегічно можливим для України гасло: «Від ІНДУСТРІАЛІЗМУ — минаючи ПОСТІНДУСТРІАЛІЗМ — до НЕОІНДУСТРІАЛІЗМУ?».

Особливості таких процесів все більш чітко виявляються в сучасному інформаційному господарстві. Адже інформація і знання як новий виробничий ресурс знімають питання обмеженості, забезпечують зростання віддачі, реалізують дію закону зростаючої продуктивності. Д. Белл зазначає: «Заміна робітників машинами приводить до економії не лише праці, але й інвестицій, тому що кожна наступна одиниця капіталу є більш ефективною і продуктивною, ніж попередня. А отже, на одиницю продукції потрібно і менше витрат».

Сучасне інформаційне суспільство вносить зміни до характеру технологічного й економічного розвитку. Індустріальній економіці властиві не лише закон спадної продуктивності капіталу, але і зростання ентропії при використанні речовини й енергії. Проте це можливо, якщо техніко-економічний рівень виробництва залишається незмінним. Якісно нові технології вирізняються тим, що забезпечують раціональне та ефективніше використання речовини й енергії, тому радикальні технології зрушення зумовлюють ресурсозабезпечення і тим самим зменшують ентропію виробничих систем. Одночасно це призводить до зростання норми прибутку, хоча потім знову можливе поступове її зниження протягом відносно довгого періоду.

Методологію технологічного розвитку країни чітко викладено і в працях дослідника Т. Стоуньєра — «в аграрній економіці господарська діяльність була пов'язана переважно з виробництвом достатньої кількості продуктів харчування, а лімітуючим фактором звичайно була доступність хорошої землі. В індустріальній економіці господарська діяльність була переважно виробництвом товарів, а лімітуючим фактором — частіше за все капітал. В інформаційній економіці господарська діяльність — це, головним чином, виробництво і застосування інформації з метою зробити всі інші форми виробництва ефективнішими і тим самим створити більше матеріального багатства. Лімітуючим фактором є наявне знання». Постає питання визначити, як виглядатимуть ці чинники в умовах неоіндустріальної економіки.

Повертаючись до теорії Белла, слід зазначити, що ним була розроблена нова концепція секторної теорії, яка відокремлювала, крім третього, ще й четвертий і п'ятий уклади: для цього він скоротив третій сектор, об'єднавши його транспортними та комунальними послугами, а торгівлю, фінанси, страхування й операції з нерухомістю відніс до четвертинного сектору, а до п'ятиринного включив охорону здоров'я, освіту, відпочинок, урядові установи. Дана концепція Белла викликає багато суперечок у сучасному економічному науковому світі, проте її дослідження дає змогу визначити більш чітко технологічні уклади та відповідні провідні технології в кожному з них.

Незважаючи на такі суперечки, Д. Белом сформульовано характер переходу від індустріального до постіндустріального суспільства: нове суспільство не заміщує індустріального чи навіть аграрного, а дає новий аспект, у тому числі у сфері використання даних та інформації, які є необхідним компонентом суспільства, що невідворотно ускладнюється. Таким чином, суспільство нічого не втрачає, а нарощує виробничий потенціал, переводить його на новий рівень розвитку. Перехід до постіндустріального суспільства не заперечує існування аграрного та видобувного секторів. Отже, можна зробити висновок про те, що неоіндустріальне суспільство не заперечуватиме досягнень інформаційного. Розвинута індустрія перетворює сільське господарство і добувні галузі на основі впровадження машинної техніки, комплексної механізації та автоматизації виробництва. Це дозволяє підвищити продуктивність праці та зменшити зайнятість у цій сфері, а вивільнену робочу силу перевести в обробну промисловість.

Перехід на новий технологічний спосіб виробництва супроводжується глибокими структурними змінами у секторах виробництва. Заслужують на увагу погляди Джефрі Сакса, який зазначає, що розподіл праці світу за рівнем розвитку технологій є більш глибоким, ніж ідеологічні відмінності. Менша частка планети, на якій проживає приблизно 15 % її населення (розвинуті країни), забезпечує на практиці решту країн світу технологічними інноваціями. Друга частина, яка включає приблизно половину населення, здатна відтворювати ці технології. Решта планети, яку населяє приблизно третина її жителів, є технологічно відірваною — вона сама не створює інновацій і не впроваджує іноземних технологій. Основні проблеми таких країн полягають у розповсюдженні інфекційних захворювань, низькій продуктивності сільського господарства та погіршенні навколишнього середовища. Відповідно технологічні зміни їм не під силу. Тому розвинуті країни перебувають на піку постіндустріальної стадії розвитку. У них панують інформаційно-інтелектуальні технології, зосереджена основна маса комп'ютерів, забезпечений високий рівень життя.

Елвін Тоффлер характеризує особливості сучасного суспільства таким чином: «Суспільства першої хвилі» одержують енергію від живих акумуляторів — м'язові сили людини і тварин — або від сонця, вітру і води, товари звичайного виробництва виготовляються поштучно на замовлення, що значною мірою стосується і розподілу». Інакше кажучи, доіндустріальне суспільство характеризується і примітивним способом виробництва, і низьким рівнем виробництва, а отже, і відповідними умовами життя і праці. Абсолютно правильним є твердження Джефрі Сакса: «Розрив у технологіях подолати набагато складніше, ніж розрив у капіталі».

Економічні погляди Йозефа Шумпетера визначають елементи інституціоналізму і неокласичний напрям науки. У

роботі «Теорія економічного розвитку» Шумпетер на противагу Вальрасу досліджує не умови економічної рівноваги, а розробляє теорії економічного розвитку, в центрі яких є ті внутрішні фактори, які викликають економічний розвиток системи. Особливий внесок Шумпетера в економічну теорію полягає в тому, що він досліджує фактори, які викликають рівновагу ринкової системи всередині. Цими внутрішніми факторами стають нові виробничі комбінації, які визначають динамічні зміни в економіці: створення нового продукту; використання нової технології виробництва; використання нової організації виробництва. Виробництво, згідно із вченням Шумпетера, не може існувати без постійних революційних змін у техніці й технології виробництва. Такі постійні інновації, які здійснюються у виробничому процесі, є головним джерелом прибутку, якого не існує в ситуації виробництва. Прибуток можливий тоді, коли економіка перебуває в постійному русі, у процесі динамічного розвитку.

Із новаціями пов'язує вчений і проблему циклічності: нововведення одного суб'єкта підприємницької діяльності призводять до впровадження інновацій іншими, а це у свою чергу — до зростання інвестицій і початку фази зростання; після вичерпання потенціалу нововведень і зниження прибутків настає фаза занепаду. При цьому на даних «довгих» хвилях можливі короткохвильові коливання економічної активності. Коли з'являються нові ідеї, усе повторюється знову. Але «творче руйнування» циклічного руху — невід'ємна закономірність економічного зростання.

За оцінкою С. В. Мочерного, модель постіндустріального суспільства (Деніел Белл, Раймон Арон) передбачає найважливіші структурні елементи постіндустріального суспільства за участю університетів, наукових інститутів та дослідницьких організацій, а матеріальні продуктивні сили перестають відігравати вирішальну роль. Влада зосереджується в руках учених. Методологічними вадами цієї теорії є, по-перше, характеристика суспільства лише з боку одного з елементів продуктивних сил, тобто науки; по-друге, ігнорування власності як визначального критерію класифікації суспільства і зведення її до юридичної фікції, до майнових прав; по-третє, значна відірваність від реалій практики, навіть у розвинених країнах світу, які на декілька десятиліть випереджають Україну за економічним потенціалом.

Загалом постіндустріальна економіка має особливості, що відрізняють її від індустріальної: 1) підвищення оперативності прийняття рішень; 2) посилення конкуренції на ринку інформаційних послуг; 3) підвищення ролі інтелектуальної праці; 4) рівність інформаційних можливостей великих, середніх і малих підприємств; 5) застосування нових форм розрахунків та електронних платіжних систем; 6) перехід на передачу інформації через телекомунікаційні мережі; 7) переважна залежність продуктивності від використання досягнень науки і техніки, а також від якості інформації та менеджменту; 8) перенесення уваги виробників і споживачів із матеріального виробництва на інформаційну діяльність; 9) глобальний характер економіки, при якому капітал, виробництво, менеджмент, ринки, інформація і технології долають кордони.

Особливого загострення протилежності індустріальної та постіндустріальної цивілізації набувають у мовах трансформації економічних систем. Політика технологічних укладів є провідником сучасних процесів постіндустріального суспільства. Перша хвиля (1770—1830 рр.) сформувала уклад, який ґрунтувався на нових технологіях у текстильній промисловості та використанні енергії води. Цей період

відзначається широким застосуванням парових двигунів і розвитком машинобудування. Друга хвиля (1830—1880 рр.) позначилася механізацією виробництва практично всіх видів продукції, створенням мережі залізниць і морських шляхів. Економічними символами цього періоду були вугілля і транспортна інфраструктура. Третя хвиля (1880—1930 рр.) базувалася на використанні в промисловому виробництві електроенергії, розвитку важкого машинобудування та електротехнічної промисловості на основі сталевого прокату, нових відкриттях у галузі хімії, становленні хімічної промисловості. То був період нафтового буму в США, створення потужного військово-промислового комплексу в Європі, широкого впровадження радіозв'язку і телекомунікацій. Починає розвиватися виробництво автомобілів та літаків, кольорових металів, алюмінію, пластмас, товарів тривалого користування. З'являються величезні фірми, картелі та трести. Дрібні компанії поглинаються великими, відбувається концентрація банківського і фінансового капіталів.

Четверта хвиля (1930—1980 рр.) характеризується становленням укладу, який базується на подальшому розвитку енергетики з використанням нафти, нафтопродуктів та газу, а також засобів зв'язку, нових синтетичних матеріалів. Це ера масового виробництва автомобілів, тракторів, літаків, різноманітних видів озброєнь, товарів тривалого користування, будівництва швидкісних автомагістралей, аеропортів. З'являються та інтенсивно поширюються комп'ютери і програмні продукти для них. Атом спочатку використовується у воєнних, а згодом і в мирних цілях. На ринку панує олігопольна конкуренція, утворюються транснаціональні корпорації.

П'ята хвиля, що розпочалася в середині 80-х років. ХХ ст., спирається на досягнення в галузі мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, генної інженерії, освоєння нових видів енергії, космічного простору, супутникового зв'язку. Відбувається перехід від розрізнених фірм або навіть транснаціональних корпорацій до єдиної мережі компаній, поєднаних електронними засобами зв'язку, які тісно взаємодіють у галузях технології, контролю якості продукції, планування інвестицій.

Все помітнішими є ознаки наступних — шостого і сьомого — технологічних укладів. Шостий дає поштовх до нового етапу в розвитку медицини, нано- (10^{-9}) та біотехнологій, сьомий — до створення пікотехнологій (10^{-12}), технологій «холодного термоядерного синтезу», що мають кардинально змінити енергетичний потенціал земної цивілізації.

Розвиток кожного укладу сприяє сходженню цивілізації на новий, вищий рівень, що створює наступність в історичному процесі та значно збільшує економічні можливості суспільства. Істотно ускладнюючі економічні взаємозв'язки та посилюючи їх нелінійний характер, технологічні уклади формують відповідну виробничу структуру, яка справляє визначальний вплив на процес матеріального виробництва і сферу послуг. Перехідні процеси від одного технологічного укладу до іншого характеризуються сприятливою кон'юнктурою та високими темпами економічного зростання. Перехід від однієї технології до іншої не є поступовим і безперервним. На думку американського дослідника Р. Фостера, нові технології — це раптовість, а не запрогнозований процес, це розрив, а не поступовість. Р. Фостер вводить поняття технологічного розриву, який знаменує перехід від однієї технології до іншої, а розвиток кожної технології характеризується за допомогою логістичної S-подібної кривої, яка виступає як основний аналітичний засіб. S-подібна крива відображає залежність між витратами, пов'язаними з

розробкою нової технології чи нового продукту, та результатами, одержаними від вкладених коштів.

Як свідчать прогнози вчених, у п'ятому технологічному укладі, початок якого припав на 90-ті роки ХХ ст., і ядром якого, як уже зазначалось, є електронна промисловість, волоконно-оптична техніка, біотехнологія, генна інженерія, космонавтика, передбачається індивідуалізація виробництва, задоволення потреб і бажань як окремої людини, так і суспільства в цілому, повне розуміння феномена духовного життя, яке контролюватиметься на базі так званої психонетики. Це все відчинить двері в нову епоху до «натурального, природного» неконтрольованого суспільства, де на політичному нанорівні назавжди зникне боротьба за виживання та панування над собою подібними.

Аналіз стану сучасного інноваційного розвитку свідчить про прискорення неоіндустріальних змін у світовій промисловості — технології, структурі, масштабах, територіальному розміщенні й організації виробництва, а також у співробітництві країн світу, загальною формою якого стає міжнародний трансферт технологій. Країни обмінюються інноваціями в процесі проведення міжнародних конференцій, семінарів, виставок. Під час обговорення та обміну думками, досвідом між науковцями інновації набувають нового змісту, більшої сили і ваги в суспільстві, охоплюють більші території та галузі науки. Виникають умови створення єдиного світового ринку науково-технічних знань і новітніх технологій (завдяки Інтернету) як нового економічного ресурсу. Слід зазначити, що в цих умовах відбулась принципова переоцінка ролі «людського чинника». Саме сучасні інноваційні зміни пов'язані з творчістю, інтелектом, знаннями, новаторством людини як основного носія інноваційних ідей.

В Україні за таким показником, як випуск продукції, вищі технологічні уклади — п'ятий та шостий — становлять близько 4 %, причому шостий технологічний уклад, що визначає перспективи високотехнологічного розвитку країни у майбутньому, у нашій країні майже відсутній (менше 0,1 %). Близько 58 % виробленої продукції припадає на найнижчий — третій технологічний уклад (технології промисловості будівельних матеріалів, чорної металургії, суднобудування, обробки металу, легкої, деревообробної, целюлозно-паперової промисловості) та 38 % — на четвертий. За показником фінансування науково-технічних розробок склалася така ситуація: майже 70 % коштів поглинає четвертий і лише 23 % — п'ятий технологічний уклади. Інноваційні витрати розподіляються таким чином: 60 % — четвертий технологічний уклад і 30 % — третій (сумарно — 90 %), а п'ятий становить лише 8,6 %. Щодо інвестицій, які власне і визначають майбутнє на найближчі 10–15 років, то маємо такі пропорції: 75 % направляється у третій технологічний уклад і лише 20 та 4,5 % — у четвертий і п'ятий технологічні уклади відповідно. У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переозброєння та модернізація) 83 % припадає на третій технологічний уклад і лише 10 % — на четвертий.

Наведені дані свідчать про надзвичайно загрозливу ситуацію, що спостерігається в економіці України, оскільки сьогодні закладається майбутня структура випуску продукції, де домінуватиме третій технологічний уклад. У той же час у країнах-світових лідерах технологічного прогресу нині розвиваються:

галузі шостого технологічного укладу — біотехнології, зокрема клітинна біологія; аерокосмічна промисловість; нанотехнології; нові матеріали; оптоелектроніка; системи штучного інтелекту; мікроелектроніка; фо-

тоніка; мікросистемна механіка; інформаційні супермагістралі; програмне забезпечення і засоби імітації; молекулярна електроніка; системи управління персоналом; галузі п'ятого технологічного укладу — фармацевтична, автомобільна, хімічна, інструментальна промисловість.

Отже, очевидно, що пріоритети, які фактично сформувалися в Україні в останні десятиліття, не відповідають тим, що поширені у світі. Реальна стратегія економічного прориву України може базуватися на прискореному розвитку тих вітчизняних виробництв, які довели конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках. Збільшення податкових надходжень від таких підприємств дозволить сформувати фінансово-бюджетну основу державної підтримки наукомістких виробництв п'ятого та шостого технологічних укладів.

Таким чином, останнє десятиліття ХХ та початок ХХІ ст. характеризуються значними змінами у світовій економіці. Нова фаза науково-технічної революції та інтернаціоналізації потоків капіталу трансформувала головні моделі економічного розвитку. Цільовою моделлю, яку намагається впровадити більшість країн, є економіка зростання. Але на цей час такі показники, як динаміка інновацій, обсяг інвестиційних потоків, поступилися місцем у рейтингах економічних оцінок факторам технологічної швидкості та концентрації, що визначають ступінь високотехнологічності зростання сучасної економіки. У світі відбувається не просто поступовий еволюційний перехід до нового економічного укладу, а глобальна не стільки неоекономічна, а насамперед НЕОІНДУСТРІАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ, зумовлена технологічними, фінансовими та екологічними змінами, переходом на новітні наукомісткі, високопродуктивні та гнучкі види виробництва, що свідчить про домінування у світі гуманітарної спрямованості економіки.

Наприклад, уже зараз такі країни, як Норвегія, Канада, Німеччина, Ірландія та Австрія, переорієнтували свою економіку на створення і використання сучасних знань, що більш ніж на 50 % забезпечує зростання їх національного багатства. Найбільш стабільне підвищення науково-технічного потенціалу демонструють США: загальні витрати на НДДКР за останні роки становлять тут у середньому 220,0–225,0 млрд. дол. на рік. За рівнем «інтернетизації» перше місце посідають Ісландія (44,6 %), Швеція (40,4 %), Норвегія (36,2 %) та США (21 %). Таким чином, однією із найважливіших рушійних сил економічного розвитку провідної частини світового економічного співтовариства кінця ХХ — початку ХХІ ст. стала нова якість взаємозв'язку науки, технологій та економічного зростання. Технологічні зрушення на основі інновацій, скорочення термінів здійснення наукових досліджень із наступним швидким впровадженням їх результатів у промисловість та інші сектори національної економіки, скорочення життєвого циклу товарів, підвищення ролі взаємозв'язків між економічними суб'єктами як умови одержання бажаних економічних результатів — найбільш очевидні приклади зміни характеру організаційно-економічних та соціально-економічних процесів, що обумовили стійкі темпи економічного розвитку та підвищення рівня життя населення провідних країн світу в цей період.

Як показують реалії сьогодення, саме спираючись на подібний взаємозв'язок наукових, технологічних та економічних факторів більшість розвинутих країн намагаються долати негативні наслідки нинішньої світової фінансово-економічної кризи. Стимулювання подальших прогресивних структурних зрушень національних економічних сис-

тем у поєднанні з антикризовими заходами регулювання соціально-економічних процесів у масштабах світової економіки поступово дають певні позитивні результати.

На жаль, Україна опинилась серед країн, які найбільше потерпають від світової кризи. Серед комплексу економічних, політичних, соціальних та інших причин, які обумовили нездатність вітчизняної економіки гідно протистояти викликам нинішньої кризи, однією із визначальних, на нашу думку, є саме невідповідність якості технологічного розвитку України останніх років сучасним світовим тенденціям. Загальна відсталість технологічної бази національної економічної системи та слабкість механізмів її інноваційного оновлення — все це значно посилює негативний вплив світової кризи на ситуацію в Україні та ускладнює процес подолання її негативних наслідків. Проте нинішня ситуація в економіці України є свідченням того, що дана проблема і надалі залишатиметься однією серед найбільш актуальних.

Технологічна різноукладність вітчизняної економіки, наявність різних техноекономічних секторів, ринкових і галузевих сегментів — це особливість перехідного етапу її розвитку у технологічному і структурному вимірах. Наслідки застосування «наздоганяючої» моделі значною мірою обумовили змішаний характер техноекономічної моделі української економіки, де існують сектори різної конкурентоспроможності: для деяких із них характерна низька конкурентоспроможність галузей і технологій масового використання; для других — значний потенціал перспективних напрямів фундаментальних і прикладних досліджень у ряді виробництв; для третіх — великі експортні можливості традиційно-індустріальних і сировинно-транзитних галузей.

Утім нас як науковців і представників практичної економіки не може не хвилювати питання, чи потрібно вимагати від влади провести хоча б частину давно назрілих реформ саме зараз — в умовах глобальної фінансово-економічної кризи? З одного боку, спад і стагнація вітчизняної економіки, трансформація світової економічної системи є саме тим моментом, коли слід і можна перебудуватися, щоб стати більш конкурентоспроможними після закінчення глобальної кризи. З іншого — де гарантія, що розпочаті реформи в кризових умовах не зіграють проти нас, остаточно зруйнувавши економіку? Та й, врешті-решт, для серйозних реформ потрібні й серйозні кошти. А їх, як відомо, у нас в країні ніколи немає... Поступальний розвиток світової спільноти як основна соціологічна закономірність у світовій історії з переходом від однієї епохи до іншої, більш високої у своєму розвитку, мотивує прискорення ритму змін як технологічного базису — поколінь техніки і технологій, — так і суттєвих змін соціально-економічних форм самоорганізації суспільства та філософії суспільного розвитку. Відчутно змінюються форми та методи організації виробничих процесів і виробничих відносин, і разом з цим змінюються системи та механізми управління ними.

То чи варто говорити про нинішню економічну кризу як про своєрідний «тайм-брейк» для України, щоб провести якомога більше структурних реформ? Це питання постало перед людством не сьогодні. Воно займало ще М. Туган-Барановського, О. Богданова, М. Кондратьєва.

Тому дозвольте запропонувати підготувати до наступних Загальних зборів, на які нас запрошує до Тернополя керівництво нашого Західного регіонального відділення, відповідну наукову доповідь (монографію) під робочою назвою «Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України», орієнтовну структуру

якої Ви отримали при реєстрації разом із проектом резолюції. Доручимо Президії разом із керівництвом Тернопільського національного економічного університету зробити все можливе для об'єднання зусиль членів нашої Академії навколо підготовки та видання цієї праці.

Ця глобальна криза потребує глобальної відповіді, але, на жаль, відповідальність за заходи у відповідь залишається на національному рівні. Кожна країна розробила свій пакет стимулюючих заходів, щоб максимізувати їх вплив на своїх власних громадян, а не глобальний вплив. При оцінці розміру стимулюючих заходів країни балансували вартість відносно власних бюджетів з одержанням вигоди у вигляді швидшого зростання рівня зайнятості у своїх власних економіках. Оскільки деякі вигоди (більшість із яких належить до маленьких відкритих економік) одержать інші, стимулюючі заходи, ймовірно, будуть менше й гірше сплановані, ніж вони могли б бути. Саме через це необхідно прийняти скоординований на глобальному рівні пакет стимулюючих заходів.

У багатьох частинах світу існує сильний негативний образ, пов'язаний із зверненням до МВФ, і цьому є об'єктивні причини. Незадоволення наявне не лише в позичальників, але також і в потенційних постачальників фондів. Джерела ліквідних фондів сьогодні знаходяться в Азії і на Близькому Сході, однак навіщо цим країнам вкладати гроші в організації, в яких їх голос обмежений і які часто просували політику, протилежну їх цінностям і вірі? Такі реформи не стануться за одну ніч. Однак вони взагалі не зможуть відбутися, якщо роботу над ними не буде розпочато зараз.

Україні для здійснення структурних реформ необхідна стабільна гривня, бо її коливання негативно впливають на стан економічної системи. Тому курсова політика має бути прогнозованою і давати змогу планувати розвиток реального сектору економіки. А кредити МВФ — це своєрідний запобіжник, який забезпечує економічну стабільність у країні. Сам же факт визнання МВФ українського уряду та України як рівноправного партнера у системі взаємовідносин — хороший сигнал. Підтвердженням успішності такої співпраці стало присвоєння Україні агенцією Standard&Poors позитивного рейтингу за довгостроковими зобов'язаннями в іноземній валюті.

Загалом кредити від МВФ — це найдешевші кредити, які взагалі можна взяти на зовнішніх ринках. Україна їх направляє на стимулювання реального сектору економіки, створення надійної основи для банківської системи (на поповнення валютних резервів НБУ) або на погашення зовнішніх боргів. Сама ж по собі економічна стабілізація — це довготривалий процес. Вийти на темпи, які Україна мала до серпня 2008 р., буде проблематично у найближчий рік-півтора, бо існують фактори, які не пов'язані з внутрішніми можливостями країни. Нікуди не поділася й залежність від кон'юнктури світового ринку: в першу чергу це стосується світового попиту на українську продукцію (продукцію металургії, хімії, машинобудування). І хоча в даний час здійснюється політика щодо розвитку внутрішнього ринку та переорієнтації виробництва саме на внутрішній ринок, питання відновлення позитивної динаміки вітчизняного виробництва значною мірою залежить і від зміни попиту та цін на окремих світових товарних ринках. До інших факторів можна віднести ті, які стосуються можливостей наших виробників виробляти конкурентоспроможну продукцію. Тому зараз Україна має не тільки створити умови, щоб вийти на докризові економічні показники, але й суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності своєї продукції.

Не можна допускати, щоб в Україні політичні кризи накладалися на економічні. За всіх умов і процесів, які сьогодні відбуваються в країні, потрібно крок за кроком стабілізувати виробництво та забезпечувати його послідовний розвиток. Жодна політична діяльність не повинна призводити до економічної дестабілізації, бо від цього страждає ціла країна. Поширення рецесійних процесів у світі, падіння попиту та цін на світових товарних ринках знайшло свій відгук у внутрішніх процесах країни та вкрай негативно позначилося на становищі реального сектору економіки. Однак зараз спостерігається стабілізація ситуації та поступове поживлення виробничої діяльності у певних секторах економіки. Таким чином, ситуація в українській економіці стабілізувалася, з'явилися перші ознаки її поступового пристосовування до зовнішніх шоків.

За нинішніх умов Україна має діяти, виходячи з раціональних форм захисту внутрішнього ринку. Що ми зараз маємо у плані рівнів тарифного захисту ринків України порівняно з іншими країнами-учасницями СОТ. Відповідно до проведеного Мінекономіки аналізу за рівнем зв'язаної ставки мита (граничний рівень мита) Україна із 152 країн у постійній номенклатурі товарів посідає 119 місце. Нижче тільки середньоарифметичні ставки у США, Японії та ще деяких країнах. За сільськогосподарськими товарами країна посідає 118 місце, за несільськогосподарськими — 116 місце. Крім того, порівняння середньоарифметичної зв'язаної митної ставки України в рамках членства в СОТ здійснено також за товарними групами. Аналіз проведено порівняно з двадцятьма країнами-членами СОТ, серед яких наші головні торговельні партнери, що приєдналися до організації після 1995 р. Так, за результатами цього аналізу з'ясувалося, що за ставками на сільськогосподарські продукти Україна посідає: на живі тварини, м'ясо та м'ясні продукти — 15 місце, на овочі, фрукти та на насіння олійних культур — 13, на цукор та кондитерські вироби — 12 місце. Серед несільськогосподарських товарів показники є такими: риба та рибопродукти — 15 місце, мінеральні продукти та метали — також 15, продукти хімічної промисловості — 12, електричні машини — 14. Тобто результати підтверджують, що рівень тарифного захисту внутрішнього ринку відповідає принципам експортоорієнтованої зовнішньоекономічної політики. У той же час рівень тарифного захисту не дозволяє визначити доступ до внутрішнього ринку України як закритий. Отже, в нинішніх економічних умовах Україна має діяти, виходячи з усіх можливостей захисту свого внутрішнього ринку та захищаючи свої інтереси.

Сучасна криза висвітлила ще один напрям, над яким слід було б попрацювати як Президії нашої академії, так і її членам, — це співробітництво з недержавними аналітичними центрами, які починають відігравати все більш суттєву роль у формуванні економічної політики уряду. У лавах нашої академії майже немає представників цих структур, що не сприяє інформаційним контактам та вирішенню статутних завдань академії. Тому вважав би за доцільне обговорити на цих зборах питання співробітництва з недержавними аналітичними центрами та їх більш активного залучення до роботи в нашій академії. Відповідний пункт пропонував би внести і до проекту рішення наших Загальних зборів.

Наша Академія економічних наук України протягом понад 15 років її існування ніколи не залишалася осторонь від сучасних соціально-економічних проблем Украї-

ни. Певний погляд та певні думки на сучасні проблеми будуть висловлені в процесі обговорення доповіді президії та стану економіки на зборах та знайдуть своє відображення на шпальтах як академічних, так і інших видань.

Усе це дасть змогу наблизити головну мету — зробити правильні висновки та знайти шляхи подолання негативних наслідків сучасної кризи.

Дякую за увагу!

Запрошую до дискусії!

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество : пер. с англ. / Под ред. В. Л. Иноземцева. — М. : Академия, 1999. — 720 с.
2. Иноземцев В. Л. Модели постиндустриализма: сходство и различия // Общество и экономика. — 2003. — № 4–5. — С. 51–96.
3. Тоффлер Э. Третья волна. — М. : БЕК, 2004. — 612 с.
4. Модели эндогенного зростання економіки України / За ред. д-ра екон. наук М. І. Скрипченко. — К. : Ін-т екон. та прогноз., 2007. — 576 с.
5. Методологія наукових досліджень в парадигмі синергетики : монографія / Є. І. Ходаківський, В. К. Данилко, Ю. С. Цал-Цалко. — Житомир : Житомирський державний технологічний університет, 2009. — 304 с.
6. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження. — Львів : Каменяр, 2003. — 326 с.
7. Нижник В. М., Ніколайчук М. В. Економічна безпека України в системі євроатлантичних інтеграційних процесів : навч. посібник / В. М. Нижник, М. В. Ніколайчук. — Хмельницький: ХНУ, 2008. — 439 с.
8. Ойкен В. Основы национальной экономики. — М., 1996. — 462 с.
9. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. — К. : Знання, 2007. — 607 с.
10. Чухно А. А., Юхименко П. І., Леоненко П. М. Сучасні економічні теорії: підручник — К. : Знання, 2007. — 878 с.
11. Пилипенко Ю. І. Технологічна структура національної економіки України та стратегія її реформування // Економіка і держава. — 2009. — № 12. — С. 22–34.
12. Грущинська Н. М. Теоретико-методологічні засади сучасного економічного розвитку з урахуванням трансформації технологічних укладів // Економіка і держава. — 2009. — № 12. — С. 29–32.
13. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку / За ред. д-ра екон. наук Ю. М. Бажала. — К. : Ін-т екон. і прогноз., 2002. — 320 с.
14. Федулова Л. І. Перспективи інноваційного розвитку промисловості України // Економіка і прогнозування. — 2006. — № 2. — С. 58–76.
15. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України. — К. : Консультант, 2009. — 584 с.
16. Денисенко М. П. Вплив інновацій на прискорення розвитку економіки // Проблеми науки. — 2002. — № 2. — С. 14–21.
17. Aron R. 28 Lectures on Industrial Society. — London, 1968 — 356 p.
18. Touraine A. The Post-Industrial Society. — London, 1974. — 266 p.
19. Castells M. Information Technology and Global Capitalism // On the Edge. Living with Global Capitalism. — London, 2000. — P. 59–74.